

Bir Figür Olarak Kapı ve Tarihi Türk Dillerinde Dilsel Kodları

The Door as a Figure and Its Linguistic Codes in Historical Turkic Languages

Neslihan Karacan*

“Bir şeyin söyleniş tarzı, onun anlaşılabilmesini hiç kuşkusuz etkilemektedir.”

Aristoteles

Abstract: Although language is a tool used to convey the meanings formed in the human mind, it is often limited and restrictive during this transfer process. It would be more accurate to say that it is of course relatively limited compared to the meanings produced in the mind. To exceed these limits, human beings force language and thus words expand semantically. In this way, a word is given new meanings. Figurative language helps develop the meaning and give different meanings to a word. When using language figuratively, some linguistic codes are loaded into words. These codes are new, secondary meanings different from the primary meaning of the word. These new meanings, defined as connotation in the structuralist linguistics approach, constitute linguistic codes. The word "kapı", which has been living in the Turkish language since Orkhon Turkish, where the first written texts in the history of the Turkish language were inherited, is very rich in terms of these linguistic codes. It is possible to come across many different figurative uses of the word door in historical texts. The study aimed to determine the linguistic codes by evaluating the data obtained by scanning the texts written in the historical period from Orkhon Turkish to Ottoman Turkish. In this context, based on the sign "door", it has been seen that the linguistic codes existing in the Turkish language expand the semantic world of Turkish. It has once again been shown that these linguistic codes survive in Turkey's Turkish today with large and small differences, and that these linguistic codes have developed from Turkish cultural history and that the Turkish collective language consciousness is a whole.

Structured Abstract Human beings feel the need to make sense of everything by nature. In order to perceive the concept or entity, it makes use of the semantic categories it has accumulated in its mind, which it has experienced before, by starting from the closest environment, the concepts and objects it knows best. This signification is not just a linguistic process, in other words, it is not only about language. The tendency to conceptualize and concretize concepts in every field related to human beings is a common situation. In particular, it is common to concretize abstract concepts, emotions, and thoughts through objects from the real world, and to keep a way of conveying meaning in the mind.

Our understanding of our experience in terms of physical objects and substances enables us to discern the elements of our experience and to treat them as concrete entities or as uniform substances. Once we can

* Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü
Dr. Alanya Alaaddin Keykubat University, Rectorate, Department of Turkish Language
ORCID 0000-0003-1784-1132
karacan57@gmail.com

Cite as/ Atıf: Karacan, N. (2024). Bir figür olarak kapı ve tarihi Türk dillerinde dilsel kodları. *Turkish Studies - Language*, 19(1), 253-267. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.74439>

Received/Geliş: 28 December/Aralık 2023

Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2024

Published/Yayın: 25 March/Mart 2024

Checked by plagiarism software

recognize our experiences as entities and substances, we can talk about them, categorize them, group them, and quantify them, and in this way, we can think about them (Lakoff & Johnson, 2015, s. 54).

Kapı, which appears as an artistic, architectural and literary entity as a concrete object in Turkish culture, is a rich figure that Turkish language speakers attribute many meanings to. In the field of visual arts, especially in fields such as cinema, painting, architecture, and advertising, many linguistic codes such as doors, transitional places, thresholds, obstacles, opportunities, wealth, abandonment, loneliness, etc., have been loaded.

This work, by its scope, is limited to the semantic codes that the figure of the door is loaded with in the figurative structure of language. The door, as an object of the real world, is basically defined in the Turkish General Turkish Dictionary as "a wall or partition opening, which is a way of opening and closing when entering and exiting a place; bap". In Turkish, it is used as "*kapı açmak, kapı almak (veya yapmak), kapı aralamak, kapı aramak, kapı baca açık (olmak), kapıdan çevirmek, kapıdan kovsan bacadan düşer (veya girer), kapı dışarı etmek (veya atmak), kapı gibi, kapı kadar, kapı kapı aramak, kapılar yüzüne (veya üzerine veya üstüne) kapanmak, kapısına kilit vurmak, (birinin) kapısını ev, kapıyı göstermek etc.*" and this object, which lives metaphorically in many idioms, embodies the abstract thoughts that exist in our mental world and has been used as a linguistic figure in the Turkish language since ancient times.

The door is a metaphorical element that appears in the religious Sufi tradition, in Turkish social life, cultural elements, beliefs, literary elements such as myths and legends, as well as in daily practices and rituals. Linguistic indicators and conceptual areas are also shaped, equipped and unique by culture. With the development of human language and the establishment and transmission of complex semantic relationships through language, more complex social structures have been formed. In this context, "protection", which is the first function of the gate, has been combined with aesthetic, national, qualitative (castle gate, city gate...), religious (Heaven gate) functions over time (Akkoyun, 2023, s. 2).

It is seen that the word *kapı* is mentioned in the oldest Orkhon Inscriptions among the Turkish written texts. It is mentioned 11 times as a place name in the inscriptions as "temir kapig" and is specifically mentioned by Bilge Khan to express the last frontier reached by the Göktürks in the west.

"Temir Kapıgka tegi süledim" (I traveled all the way to the Iron Gate.) KT G 4.

"Kurıgaru temir kapıgka tegü süleyü bermiş" (He traveled as far as the Iron Gate in the west) KT D 8.

As for the word *kapig* "*kapı*", which is used here and in Turkic languages in general, the first meaning of the word should be "city gate, passage gate, big gate, dervaze, bab-ı ali". In today's Türkiye Turkish, we can speak of a contraction of meaning. In fact, in today's Turkic languages, the word threshold¹ is often used instead of the door in Turkish (Ölmez, 2011, s. 632).

Although this is also a situation encountered in historical Turkic languages, it is seen that in Old Anatolian Turkish, the words *door* and *threshold* are words that point to different entities, as used in Türkiye Turkish:

"Kapı eşiği üzerinde arkurı komışları ki bu mahalda Han Kazan yetdi." (They had left it on its side on the doorway when Khan Kazan caught up.) DK 73a4.

Although the word *threshold* is used in the same conceptual field as the word *door* in different dialects of the Turkish language and historical texts, this study is based only on the semantic codes created on the word *kapı* (with the forms *kapig, kapug, kapuk, kapag, kapu* in historical Turkish texts). For this reason, words such as *bab, ebvab, der, dergah*, which are used in the same sense as *door* in historical Turkish texts, are excluded from the scope of the study.

The entrance and exit points of the space, which is separated from the outside world by means of a kind of boundary element and surrounded by a wall, are protected by the door, which is an element that provides or disrupts the continuity in the perception of horizontal space. As an opening in the horizontal plane of the

¹ For the origin of the words door and threshold and their meanings in Turkic languages, see: Atmaca and Adzhumerova, 2010.

space, the door equalizes the inside and outside, while in the closed position it emphasizes the separation of the inside and the outside. The contrasts between the space and the outside are eliminated or reinforced through the door. Although the door is the openness of a space with borders, it can be thought of as an element that provides belonging and privacy that prevents someone else from entering the space (Küçük Tursun, 2022, s. 6).

It was widely accepted after Saussure, the founder of Modern Linguistics, that every sign in language has a signifier, but the idea that every sign is a code of encoding by his successors, especially Roland Barthes and Levi-Strauss, has also revealed the concept of "linguistic codes".

In this respect, when viewed with a structuralist understanding, there are other linguistic codes encoded in the mind apart from the primary meaning indicated by the door indicator. These linguistic codes were revealed in the light of the data obtained from historical Turkish language texts by scanning method and 14 different linguistic codes were identified: "The door is the gateway", "the open door is the opportunity", "the door is the place that is served/received", "the door is the place", "the door is the place of application", "the door is the government office", "the door is outside, the front of the space", "the door is the authority", "the door is death", "the door is peace", "the door is the entrance/exit", "behind the door is secrecy", "the door is the border", "the door is the waiting".

The door, which has been seen as a figure in the Turkish language with its figurative use for at least 15 centuries with small phonetic differences since Orkhon Turkish, where the first written texts were formed, lives in linguistic codes in idiomatic structures in Türkiye Turkish today.

Key words: Turkish language, meaning, linguistic codes, figure, figurative language, door.

Öz: Dil, insan zihninde oluşan anlamların aktarılması için kullanılan bir araç olmakla birlikte bu aktarma işlemi sırasında çoğunlukla sınırlı ve kısıtlayıcıdır. Zihinde üretilen anlamlarla karşılaştırıldığında elbette görece sınırlıdır, demek daha doğru olur. Bu sınırları aşmak için insan dili zorlar ve böylece sözcükler anlamsal açıdan genişler. Bu vesileyle bir sözcüğün yeni anlamlar yüklenmesi sağlanır. Figüratif dil anlamın gelişmesine bir sözcüğün daha farklı ve yeni anlamlar yüklemesine yardımcı olur. Dili figüratif açıdan kullanırken sözcüklere bazı dilsel kodlar yüklenir. Bu kodlar sözcüğün birincil anlamından farklı yeni, ikincil anlamlardır. Yapısalcı dil bilim yaklaşımında *artçıl anlam (connotation)* olarak tanımlanan bu yeni anlamlar dilsel kodları oluşturur. Türk dili tarihinde ilk yazılı metinlerin miras kaldığı Orhun Türkçesinden bu yana Türk dilinde yaşayan *kapı* sözcüğü bu dilsel kodlar bakımından oldukça zengindir. Kapı sözcüğünün tarihi metinlerde pek çok farklı figüratif kullanımına rastlamak mümkündür. Çalışma, Orhun Türkçesinden Osmanlı Türkçesine kadar süregelen tarihi dönem içerisinde yazılmış metinlerin taranması yöntemi ile elde edilen verilerin değerlendirilerek dilsel kodların tespit edilmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda “kapı” göstergesinden yola çıkarak Türk dilinde var olan dilsel kodların Türkçenin anlam dünyasını genişlettiği görülmüştür. Bu dilsel kodların bugün irili ufaklı farklarla Türkiye Türkçesinde yaşadığını, bunun da dilsel kodların Türk kültür tarihinden geliştiğini ve Türk kolektif dil bilincinin bir bütün olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, anlam, dilsel kodlar, figür, figüratif dil, kapı.

Giriş

İnsan yaradılışı gereği her şeyi anlamlandırmak ihtiyacı hisseder. Kavramı ya da varlığı kavrayabilmek için en yakın çevreden, en iyi bildiği kavramlar ve nesnelerden hareket ederek daha önce deneyimlediği zihninde biriktirdiği anlamsal kategorilerden yararlanır. Bu anlamlandırma sadece dilsel bir süreç değildir başka bir deyişle sadece dille ilgili değildir. İnsanla ilgili her alanda kavramsallaştırma ve kavramları da somutlaştırma eğilimi yaygın görülen bir durumdur. Özellikle soyut kavramları, duyguları, düşünceleri gerçek dünyadan nesneler üzerinden somutlaştırarak zihindeki anlamın aktarılmasında bir yol tutmak sıklıkla rastlanılır.

Deneyimlerimizi fiziksel nesneler ve tözler göre kavrayışımız bize deneyimimizin unsurlarını ayırt etme ve onları somut entiteler olarak veya tek biçimli tözler olarak ele alma imkânı

sağlar. Bir kere deneyimlerimizi entiteler ve tözler olarak tanıyabilirsek onlar hakkında konuşabilir, onları kategorize edebilir, gruplayabilir ve niceliklerini belirleyebiliriz. Böylece onlar hakkında düşünebiliriz (Lakoff & Johnson, 2015, s. 54).

Türk kültüründe somut bir nesne olarak da sanatsal, mimarî, edebî bir entite olarak karşımıza çıkan *kapı* Türk dili konuşurlarının birçok anlam yüklediği zengin bir figürdür. Görsel sanatlar alanında özellikle sinema, resim, mimari, reklamcılık gibi alanlarda sık işlenen bir figür olarak kapı, geçiş sağlayan yer, eşik, engel, fırsat, zenginlik, terk edilmişlik, yalnızlık vb. birçok dilsel kod yüklenmiştir.

Bu çalışma, kapsamı gereği, kapı figürünün dilin figüratif yapısında yüklendiği anlamsal kodlarla sınırlıdır. Kapı, gerçek dünyanın bir nesnesi olarak Türkçede Genel Türkçe Sözlükte temel anlamda “Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı; bap” olarak tanımlanmaktadır. Türkçede “*kapı açmak, kapı almak (veya yapmak), kapı aralamak, kapı aramak, kapı baca açık (olmak), kapıdan çevirmek, kapıdan kovsan bacadan düşer (veya girer), kapı dışarı etmek (veya atmak), kapı gibi, kapı kadar, kapı kapı aramak, kapılar yüzüne (veya üzerine veya üstüne) kapanmak, kapısına kilit vurmak, (birinin) kapısını aşındırmak, kapıyı göstermek*” vb. birçok deyimde metaforik olarak yaşayan bu nesne zihin dünyamızda var olan soyut düşüncelerin somutlaştırılmasını sağlar ve Türk dilinde çok eskilerden beri dilsel bir figür olarak kullanılır.

Kapı, dini tasavvufi gelenek içerisinde, Türk sosyal yaşamında, kültür unsurlarında, inançlarda, mitler ve efsaneler gibi edebî unsurların yanında günlük uygulamalar ve ritüellerde de karşımıza çıkan metaforik bir unsurdur. Dilsel göstergeleri, kavram alanları da kültürle şekillenmiş, donanmıştır ve özgündür. İnsan dilinin gelişmesi, karmaşık anlamsal ilişkilerin dille kurulabilmesi ve iletilebilmesiyle daha karmaşık toplumsal yapılar oluşmuştur. Bu bağlamda kapının ilk işlevi olan “koruma”, zamanla estetik, ulusal, niteliksel (kale kapısı, şehir kapısı...), dinî (Cennet kapısı) işlevlerle birleşmiştir (Akkoyun, 2023, s. 2).

Nesnelerin kullanıldığı, işlev gördüğü ve kendilerinden tümüyle yararlanıldığı pratik bir dünyada olduğumuzu sanırız ve gerçekte, nesneler aracılığıyla bizler de bir anlam dünyasında, nedenler, kanıtlar dünyasında yer alırız (Barthes, 1993, s. 172). Bu bakımdan dünya üzerinde olan hiçbir nesne anlamsız sayılamaz. Her nesne yaşadığı kendi kültür ortamında daha farklı ve sayıca fazla, zihince derin anlamları taşıyabilir.

Etrafı duvarla çevrilen mekânın giriş ve çıkış noktası olan kapı ile korunur. Açık olduğu durumda kapı, içeri ile dışarıyı eşitleyen, kapalı olması durumunda içeri ile dışarının ayrılığını vurgular. Mekân ile dışarı arasındaki zıtlıklar kapı vasıtasıyla ortadan kaldırılır ya da pekiştirilir. Kapı, sınırları olan bir mekânın açıklığı da olabilmesine rağmen mekâna girişi engelleyen, aidiyet ve mahremiyet veren unsur olarak düşünülebilir (Küçük Tursun, 2022, s. 6).

Kapı sözcüğünün GTS’de 9 farklı anlam girişi vardır:

1. *isim* Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı; bap,
2. *isim* Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat,
3. *isim* Tavla oyununda iki pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o haneyi kullanmasına engel olunan yer,
4. *isim* Geçim sağlamak için çalışılan iş yeri,
5. *isim, tarih* Osmanlı Devleti’nde resmî görev yeri,
6. *isim, bilişim* portal,
7. *isim, mecaz* Gelir, geçim, kısmet sağlayan yer, kaynak veya imkân,
8. *isim, mecaz* Gidere yol açan gereksinim,
9. *isim, mecaz* Ev gezmesi için gidilen yer.

Ancak kapının dilsel kodlar içerisinde metaforik olarak çok daha fazla anlama sahip olduğunu söylemek mümkündür. Türk dilinden örneklerle ve kodları çözümleyerek adım adım gitmek gerekir.

Eski Türkçede kapı (<kapıg ~ kapag) genellikle düz anlamıyla tanıklanır: Orh. kapıg “ kapı (yer adı olarak) ” KT D2 ’ de, = temir kapıg (Şirin, 2016: 341). Uyg. ’ da kapıg “büyük kapı” (Maniheizt kozmolojide on iki kozmik kapı), “küçük kapı” (beden açma için mecazi de) ve (Maṇḍala) “giriş” (Wilkens, 2021: 332); PKP XLI.1 ’ de, kapag “ kapı ” ; U IV A 278-279 ’ da, = bu kutlug tınlg nırvan kapagıña yagukkıa turur “Bu kutlu mahluk Nirvana kapısına yakıncacık duruyor.” ; AY 5 571-572 ’ de, = olarka m(e)n b(e)k yapdım : üç yavlak yol kapıgın “Onlara üç kötü yol kapısını kilitledim.” ; DKPAM 478- 479 ’ da, = kapag [say]u pırvat kolup öz iltineyin “Her bir kapıdan sadaka isteyip hayatımı devam ettireyim.” ; EvSa01/2 ’ de, = bu [äv]- niñ sıçısı kapıg-ı “Bu evin sınırı, kapısı...” ; Abi. PIII 46-627 ’ de, = ol beş törlüg ömāk sakın[maklıg] kapıglar... “O beş türlü düşünmeli (ve) hatırlamalı kapılar...” , = Abi. PIII 46 640/11 ’ de, = buyan ävirmäklig kapıg “sevabın tevcihine sahip kapı” = mağfıret kapısı, Abi. PIII 16 85/8 ’ de, = nom kapıgı “öğreti kapısı” (~ Skr. dharmaparyāya); = Abi. St.IV 899 ’ da, = tamu kapıgı “cehennem kapısı” . TT II 416 ’ da, = toy kapıgı “karargah kapısı” ; Chuast 45-46 ’ da, mec. = Öñü kapıgı kün ay teñri ol “ilk kapısı Güneş ve Ay tanrıdır.” (Akpınar, 2023, s. 207).

Kapı sözcüğünün Türkçe yazılı metinler içerisinde en eski Orhun Yazıtlarında geçtiği görülür. Yazıtlarda bir yer adı olarak “temir kapıg” şeklinde 11 kez geçmektedir ve batıda Göktürklerin ulaştığı en son sınırı ifade etmek için Bilge Kağan tarafından özellikle belirtilmektedir.

“temir kapıgka tegi süledim” (Demir Kapıya kadar sefer ettim.) KT G 4.

“Kurıgaru temir kapıgka tegü süleyü bermiş” (batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş) KT D 8.

Yer, mevki ya da geçit adı olarak kullanılan Demirkapı Dede Korkut’ta da 5 defa geçmektedir. Gerek Orta Asya, Avrasya, Doğu Avrupa coğrafyasında gerekse Anadolu-Azerbaycan coğrafyasında Demirkapı adını taşıyan çok sayıda yer vardır. Bu Demirkapı’lardan ikisi çok ünlüdür ve eski Türk tarihinin bir yansıması olarak, Dede Korkut Destanları’nda adı geçen Demirkapı’lar bunlardır. Birinci Demirkapı, Orta Asya’da Amu Derya yakınlarındaki Semirkapı’dır. İkinci Demirkapı, Hazar Denizi’nin batı kıyısında, Kafkasya’nın kuzeyindeki Demirkapı’dır (Eyüboğlu, 2023, s. 77).

Burada ve genel anlamda Türk dillerinde geçen kapıg “kapı” sözüne gelince, sözcüğün ilk anlamı “şehir kapısı, geçit kapısı, büyük kapı, dervaze, bab-ı ali” olmalı. Bugünkü, Türkiye Türkçesindeki, anlamı için bir anlam daralmasından söz edilebilir. Aslında günümüz Türk dillerinde, Türkçedeki kapı yerine genellikle eşik² sözü kullanılır (Ölmez, 2011, s. 632).

Bu durum tarihî Türk dillerinde de rastlanan bir durum olsa da Eski Anadolu Türkçesinde Dede Korkut’ta kapı ve eşik sözcüklerinin Türkiye Türkçesinde kullanıldığı gibi birbirinden farklı varlıklara işaret eden sözcükler olduğunu görülür:

“Kapı eşiği üzerinde arkurı komışlarıdı ki bu mahalda Han Kazan yetdi.” (kapı eşiği üzerine yan bırakmışlardı ki o sırada Han Kazan yetti.) DK 73a4.

Türk dilinin farklı lehçeleri ve tarihi metinlerde eşik sözcüğü kapı sözcüğü ile aynı kavramsal alan içerisinde kullanılmış olsa da bu çalışma yalnızca kapı (tarihi Türk metinlerinde kapıg, kapug, kapuk, kapag, kapu biçimleri ile) sözcüğü üzerinde oluşturulmuş anlamsal kodları temel almaktadır.

² Kapı ve eşik sözcüklerinin kökeni ve Türk dillerindeki anlamları için bkz: (Atmaca & Adzhumerova, 2010).

Bu sebeple tarihî Türk metinlerinde *kapı* ile aynı anlamda kullanılan *bab*, *ebvab*, *der*, *dergâh* gibi sözcükler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

Kapı Sözcüğünün Anlamsal Kodları

Nesne, insanın dünyayı etkilemesine, dünyayı değiştirmesine, dünyada etkin bir biçimde var olmasına yarar; nesne, eylem ile insan arasında bir tür aracıdır (Barthes, 1993, s. 165). Bu yüzden nesne insansız, insan nesnesiz olarak düşünülemez. Elbetteki nesnelerle çevrili dünyamızda bu nesneleri anlamsal kodları vardır.

Modern dil bilim ve yapısalcılığın kurucusu Ferdinand de Saussure'e göre dil kavramları belirten bir göstergeler dizgesidir. Gösterge, genel olarak, kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb. olarak tanımlanır. Bu açıdan, sözcükler, simgeler, işaretler, vb. gösterge olarak kabul edilir (Rifat, 2009, s. 11).

Her göstergenin bir gösterileni vardır. Temel anlamın temsilcisi olan bir gösterge farklı bir göstergenin gösterini olarak görülebilir. Bu da yeni bir gösterilen yani yeni bir anlamın doğmasını sağlar. Göstergebilimde bu ortaya çıkan yeni anlama *yan anlam* (*connotation*) olarak adlandırılır. Kökpınar Kaya ise bunu artçıl anlam olarak karşılamıştır (Barthes, 1979, s. 87-91 akt. Kökpınar Kaya, 2017, s. 53).

“Kapı” göstergesi de dilsel kodlar içerisinde, Türk dili konuşurları tarafından tarihin çeşitli dönemlerinde farklı lehçelerde farklı gösterilenlere işaret etmiş ve konuşurların zihinlerinde değişimlere neden olmuş ve doğal olarak bunlar edebi metinlere de yansımıştır.

Aşağıda kapı sözcüğü ile tarihi metinlerde oluşturulmuş dilsel kodları Orhun Türkçesi metinlerinden başlayarak Osmanlı Türkçesi dönemi de dahil olmak suretiyle metin tarama yöntemi ile elde edilen veriler ışığında tespit edilmiştir. Tarihi metinlerden alınan tanıkların Türkiye Türkçesi karşılıkları verilerek dilsel kodların açıklanması sağlanmıştır.

1. Kapı geçittir.

Kapı sözcüğünün metaforik bir unsur olarak kullanıldığını görebilmek ilk kez Eski Uygur Türkçesi metinlerinde mümkündür. Altun Yaruk Sudur'da soyut ya da manevi bir aleme geçiş noktası olarak *kapının* kullanıldığı görülmektedir:

“*Olar barça nom tatıglıg menğü meñi tugmaksız nom kapıgıña kirgeyler tep yarlıkadı*” (onların hepsi öğreti tadındaki ebedî mutluluğun doğumsuz sutra kapısına (doğru) girecekler, diye buyurdu.) AY 657/15-17.

“*üç törlüg kutrulmak kapıgın açdaçı üç törlüg bodi tegme tıyunmak yolug körkitdeçi*” (üç türlü kurtuluş kapısını açan bodhi denilen üç çeşit aydınlanma yolunu gösteren) AY 658/23- 659/3.

Metinde yer alan *sutra kapısı* ve *üç türlü kurtulma kapısı* tamamen metaforiktir ve bir alandan bir diğerine geçişi ifade eder. Ancak bu geçişler mekânsal yer değiştirme değildir. Soyut, ruhanî bir aleme ya da olguyu ifade ederler. Burada nesnel anlamda kapı nasıl ki *iç-dış*, *ev-sokak*, *oda-koridor* vb. mekânsal bir değişimin geçidi ise metaforik olarak da ruhsal, manevî açıdan değişimin bir geçidi olarak işlenir. *Üç türlü kurtuluş kapısı* olarak işlenen kapılar: 1. yokluk/boşluk meditasyonu, 2. belirtisiz/ işaretisiz olma meditasyonu, 3. isteksiz/ şehvetsiz olma meditasyonu.

Kapının temel anlamı, görünüşü ve işlevi dışında çeşitli dinlerde, inanç sistemlerinde, dillerde, spiritüel felsefelerde birçok metaforik anlamları oluşmuştur. Kapı, eşikle benzer bir sembolizme sahiptir ve girişi ifade eder. Yeni bir hayata giriş, iletişim, dünyalar arasında köprü, ölümlerle yaşayanlar arasında bir geçittir (Akkoyun, 2023, s. 5).

“*tüzü tın tokırka ölüm bir kapug/ kirür bu kapugka yorıglı kamug*” (Bütün canlılar için ölüm bir kapıdır; yürüyenlerin hepsi bu kapıdan geçer.) KB 1134.

“*kapug açtı dünyâ takı bir kapug/ ölüm kapğı açlur kirür halk kamug*” (Bir kapı açıldı: dünya kapısı. Bir kapı daha açılır, o kapı ölüm kapısıdır ve herkes geçer.) KB 3531.

“*ya resullah cümle kök kapugları açlıp ferîşteler eliglerinde tabaklar üze nisarlar alıp intizar kılıp bakıp tururlar*” (Ya Resulullah bütün gök kapıları açılıp melekler ellerinde tabakların üzerine saçı alarak bekleyip bakıp durular.) NF 88/17.

“*Hak sübhâne ve te‘âlâ ol (4) namâznıñ bereketidin maña ‘ilim kapıgını açtı.*” (Hak Sübhaneke teala o namazın bereketiyle bana ilim kapısını açtı.) MFC 191A/4-5.

“*ulugluk bedüklük bu beglik kamug/ kalır bu ölüm kelse açsa kapug*” (Eğer ölüm gelip kapıyı çalarsa, ululuğun, büyüklüğün ve bütün bu beyliğin hepsi burada kalır.) KB 5169.

Mekânsal ve reel hayatın bir nesnesi olarak kapı geçişi sağlar, duvar ise tam tersi geçişin mümkün olmadığını ifade etmek için kullanılır. Türkiye Türkçesinde de işlek olarak kullanılan bir deyim olarak “kapı duvar” Zati Divanı’nda geçişin mümkün olmadığını anlatmak için kullanılmıştır. Bu bakımdan kapı metaforik olarak “Kapı geçittir.” anlamsal kodunu taşımaktadır.

“*yine bir kapu geçdi bana ol yâr/ beni gördi kapuyı itdi dîvâr*” (O sevgili beni yine baştan savdı; beni görünce kapıyı duvar gibi yüzüme kapattı.) ZD I g.216/1.

“*ne aceb kapu geçdi bana o yâr/ itdi şefkat kapusını dîvâr*” (O sevgili şefkat kapısını bana duvar ederek beni ne de acayip atlattı, nasıl da umursamazca davrandı.) ZD I g. 177/1.

2. Açık kapı imkândır, fırsattır.

Bir kapının kapalı ve/veya kilitli olması temel anlamda da metaforik anlamda da o kapıdan girilemeyeceği anlamının verir. Metaforik olarak kapının ardında her zaman iyiliklerin ve güzelliklerin, bahtın, talihin olduğuna inanılır. Bu bakımdan kapı açık olduğunda işte bu iyi ve güzel olan her şeye geçiş sağlaması bakımından “kapı imkandır, fırsattır.” Bu anlam kodu genellikle kapalı kapıların açılması ya da kişinin yüzüne kilitlenmiş olan kapının açılması şeklinde yorumlanır. Bu kapılar ise edebiyatımızda genellikle Tanrı tarafından kuluna açılır.

“*ilig köz kulak tuttı elde kamug/ açıldı añar barça beklig kapug*” (Hükümdar bütün memlekete göz kulak kesildi; ona bütün kilitli kapılar açıldı.) KB 436.

“*sen az ivme işler üdiñe tutug/ üdi kelse açlur bu beklig kapug*” (Sen bir az sabret, her işin müsait bir zamanı vardır; vakti gelince, kapalı kapılar açılır.) KB 554.

“*ilig köñliñe sıgıdı erse tapug/ elig berdi devlet açıldı kapug*” (Hükümdar hizmetinden memnun kaldıkça, saadet ona el verdi ve kapılar açıldı.) KB 1607.

“*berü kel uluş kendte kılğul tapug/ kamug edgülikke açılsu kapug*” (Buraya gel, köyde kentte ibâdet et. Sana her türlü iyilik kapıları açılsın.) KB 3236.

“*edgü yollar kapıgın aç a birmekleri üze ötrü çahşapud paramıtıg yazınçsız arıg.*” (iyi yollara kapı açabilmeleri için Çahşaput paramıtıg günahsız, temiz.) AY 222/10-12

“*çün bu kapu açıla hak’dan saña / cümle işiñ sag ola öñden soña*” (Bu Hak tarafından sana açılsın böylece, bundan sonra bütün işlerin rast gitsin) Gar. 9949

“*sen Hakk'a âşıkısan Hak sana kapu açar/ ko seni beğenmegi varlığını evini yık*” (Sen Allah’a âşıkısan, Allah işlerini kolaylaştırır; sen seni beğenmeyi bırak, bedeninin nefsi isteklerini yok et.) YED 103a/2-3.

“*Yûnus Hakk'a kıldı tapu Hak Yûnus'a açdı kapu/ bâkî devlet benüm imiş ben kul iken sultân oldum*” (Hak Yunus’a imkân verdi, Yunus Hakk’a itaat etti; sonsuz mutluluk benimkiymiş, ben kulken sultan oldum.) YED 176/7.

“*zamân zamân yüzüne baglu kapular açıla/ nefes nefes olup efzûn kapunda hayl u haşem*” (Zaman zaman yüzüne kapalı olan kapılar açılsın. Atlılar ve hizmetkarlar kapıda nefes kadar çok olsun.) FD k.16/35

3. Kapı hizmet edilen/alınan yerdir.

Türklerin otağ içindeki yerleşiminde kapı ağzı ya da eşik olarak adlandırılan yer, başköşede oturan kişilere ikramları sunmak, hizmet etmekle görevli kişilerin oturduğu ve yaşları küçük olanların, başköşeye geçmeye değer bulunmayanların konumlandırıldığı yerdir (Çobanoğlu 2004 akt. Akkoyun, 2023:6). Bunun dışında ayrıca güvenliği sağlamaktan sorumlu kişilerin yeri de kapıdır.³

Bu bakımdan köle, hizmetçi olan ya da statü olarak aşağıda olanlar kapıda bulunurlar, içeri girmezler, giremezler. Ancak bu kapıdaki kişi için gururunu inciten bir durum değil aksine burada hizmet etmek bir onur vesilesi olarak görülür.

Bu kapı ev, hâne, saray ya da bir görev yeri olabilir. Ancak mutlaka kapının sahibi yüce bir şahsiyettir. Bazen bir bey, bazen bir hükümdar, bir şeyh hatta sevgili olabilir.

“*kapugda kalın bod terildi tolu/ kanı bir işimke yarağlı talu*” (Hizmetimde birçok insanlar var fakat hani işime yarayan, seçkin biri.) KB 1614

“*negü teg kılır men beginke tapug/ yapılmış turur kör maña bu kapug*” (Ben beyine nasıl hizmet ederim; bu kapı artık benim için kapanmıştır.) KB 4003.

“*Yunus ol kapuda kemine kuldur/ ezelden ebede dekdür bu izzet*” (Yunus erenlerin kapısında aciz bir kuldur; bu, ezelden ebede onun için bir şereftir.) YED 63b6-7.

“*kapuñda ey peri-rû bende olsam/ yüzümle işigün rûbende olsam*” (Ey peri yüzlü güzel kapıda köle olsam. Yüzümle eşiginin paspası olsam.) HD g.354/1.

“*aka kelsü ârzû kurıamaz bolup/ kapug tutsu devlet karıamaz bolup*” (Arzun, kurumayan ırmak gibi akıp gelsin; saadetin, ihtiyarlamayan bir hizmetkâr gibi daimî kapıda dursun.) KB 943.

4. Kapı mekândır (ev/saray vb.).

Bu anlam kodlamasının sağlanmasında figüratif söylemin en yaygın örneklerinden metonimi görülür. Metonimi aralarında nitelik bakımından bağ olan iki şeyin birbiri yerine kullanılmasıdır. Metonimi, parçanın bütün yerine geçerek genişleme veya bütünün parça yerine geçerek daralması şeklinde de ortaya çıkar (Berger, 2000, s. 41). Bu bakımdan anlam kodlaması yapılırken mekânın giriş ve çıkışını sağlayan parçası kapı, mekânın tümünü kastedecek şekilde kullanılmıştır.

“*Ayur ay bagırsak kişide burun/ kapugum kurıttıñ kor ittiñ orun*” (Ey merhametli insan, ey insanların ileri geleni, kapımı (evimi) kimsesiz ve yerini boş bıraktın) KB 1558.

³ Kapıda görevli olan kişiler “kapıcılar” hakkında detaylı okuma için bkz. Azılı (2023).

“*Bu kapuya uğradı yolum benüm/ Kapıcı bilmez imiş dilüm benüm*” (Benim yolum bu kapıya uğradı. Kapıcı benim (konuştuğum) dilimi bilmezmiş.) ŞHYZ 1038.

“*bu üçgünü ıda berdi kim kapugnu saklang kılıç birle tep anlar takı kapugnu sakladılar*” (Bu üçünü kapıyı korumaları için kılıçla gönderdi. Onlar da kapıyı korudular.) NF 135/10.

“*Geldük evvel ata ana kapısı / Eydeyüm nedür bularuñ tapısı*” (Önce ana ata kapısına geldik. Bunların isteği, ihtiyacı nedir, diye sorayım.) Gar. 3110.

“*Ne küyun âh ile tolsun ne kapunda figân olsun/ Beni öldür vücûdumdan ne nâm u ne nişân olsun*” (Mahallen ahla dolmasın, kapıda figan olmasın. Beni öldür; vücudumda ad, işaret kalmasın!) TYD Musammatlar 17/I/ 3.

5. Kapı başvuru yeridir.

Kapı, Kubbealtı Lugatı’nda yedinci anlam girişinde “Belli bir maksatla belli bir şey elde etmek için başvurulmuş, bağlanan yer [Bu anlamda isim tamlamasının ikinci ögesi durumundadır]” (Ayverdi, 2005) ifadesi yer alır. Bu anlam kodlamasında “kapıya gitmek, kapıya gelmek” biçiminde deyimleşmiş olarak kullanıldığı da görülür. Bu bakımdan müşkül durumda olan, kimsesiz kalan, ihtiyaç sahibi olan, gidecek yeri olmayıp da ilticaya başvuranların gittiği yer anlamında “kapı” figürü aşağıda örnekleri ile görülmektedir:

“*gelmişem bu çarığ ile kapuñ/ irmişem bu sûret ile tapuñ*” (Bu çarık ile kapına gelmişim. Bu suret ile hizmetine ermişim.) Rıd. 473.

“*kimün kapısına vara biçâre Hayretî/ yokdur o bi-kesün dahi ‘âlemde kimsesi*” (Çaresiz Hayretî kimin kapısına gitsin. O kimsesizin dünyada hiç kimsesi yoktur.) HD 485/5.

“*bâb-ı ‘adl imiş kapuñ geldüm şikâyet eyleyü/ fakr elinden el-figân u deyn elinden el-amân*” (Kapın adalet kapısıymış, ben de fakirliğin elinden figan ederek, borç yükünden aman çekerek (onları) şikâyete geldim.) HD k.15/32.

“*geldüm kapuñ Hayretiyem hâlüm aglayu/ küyüñ gedâsiyam kamu ma’lûm mâcerâ*” (Ben ağlayarak kapına gelen Hayretî’yim; maceram herkese malum, semtinin/konağının dilencisiyim.) HD k.2/21.

“*Yûnus Emre ‘âşık olmuş ma’sûka derdinden ölmüş/ girçek erün kapusunda hâlüm ‘arz itmege geldüm*” (Yunus Emre âşık olmuş ve sevgilisine derdinden ölmüş. Gerçek yiğidin kapısında hâlimi arz etmeye geldim.) YED 179/6.

“*hemîşe feth-i firûzî livânâ iltivâ itsün/ kapuñ iltica kulsun cihânıñ hân u hâkânı*” (Her zaman kutlu fethini götürdüğü yerler sancağına sarılsın. Cihanın ne kadar hakani beyi varsa kapına iltica etsin) BD. k.14/37.

6. Kapı devlet dairesidir.

Devletin makamları, resmî daireleri için “kapı” figürü Bugün Türkiye Türkçesinde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Harezmi Türkçesi yarlık ve bitiglerinden alınan aşağıdaki örneklerde “Kapı devlet makamıdır.” anlamsal kodu görülmektedir:

“*ne vakt muayyen haber bilsek devlet kapısına bildürürmiz*” (Ne vakit belli haber bilsek (öğrensek) devlet kapısına bildiririz) AOKYB K V 8.

“*dahı haber bilsek devlet kapısına könderirmiz*” (...dahı haber alsak devlet kapısına bildiririz) AOKYB K V 13.

7. Kapı dışarıdır, evin/mekânın önüdür.

Kapı gerçek dünyada günlük yaşantımızda da en çok kullandığımız nesnelerden biri olarak mekânları böler. Mekânlar arasında geçişi sağlar. İç mekânların içinde oda kapılarının aslında mekânı bölümlere ayırır da kapının önü dışarıdır. Bu bakımından çoğunlukla kapının önünde olmak, kapalı bir kapının önünde bekleyen dışarıda kalmıştır. Dışlanmıştır.

“*ya imamel müslimin kapugda ne körklüg tâzî atlar bağlıg kördüm tedim erse..*” (Yâ müslümanların imamı kapıda ne (kadar çok) bağlı, görkemli, genç atlar gördüm.) NF 208/16.

“*Bir kul oğlu âfetün kûyında kaldı cân u dil/ Kapuya çıkmaz görünmez n’eylesün bî-çâreler*” (Bir kul oğlunun can ve gönlü sevgilinin mahallesinde kaldı, sevgili kapıya çıkmaz, görünmez çaresizler ne yapsın?) BD g.59/4.

“*Üç yüz kafır öldürdüm gaza etdüm. Semüz koyun, aruk toklı senü kapudan kafirlere vermedüm.*”. (Üç yüz kafır öldürdüm. Semiz koyun zayıf koç senin kapından kafirlere vermedim.) DK 26a 9-10.

8. Kapı makamdır.

Devlet kademesinde yüksek mevki, yüksek ve önemli memûriyet, mansıp, câh” (Ayverdi, 2005) anlamlarına gelen makam dilimizde kapı ile çok sık dilsel kodlar oluşturur. Bu anlam kodunda kapı doğrudan görevi, rütbeyi işaret eder. Nehcü’l- Ferâdis’ten alınan aşağıdaki örnekte “hilâfet makamı” kapı sözcüğü üzerinden figüratif anlamlanmıştır.

“*cümlengiz bu hilafat kapugını bağlang meger Abu Bekr bağlamasun*” (Hepiniz bu hilafet kapısını kapatın ama Ebubekir kapatmasın.) NF 92/8-9.

9. Kapı ölümdür.

Türk müziğinde ve kolektif şuurumuzda dünyanın iki kapısı olan han ile figüratif yansıması Âşık Veysel Şatıroğlu’nun dillere pelesenk olmuş o dizeleri iledir: “*Dünyaya geldiğim anda/ Yürüdüm aynı zamanda/ İki kapılı bir handa/ Gidiyorum gündüz gece.*” Ancak dünyanın bir mekân olarak algılanışı elbette yeni değildir. Doğumla ilgili olmasa da ölümün bu dünyanın kapısından çıkmak ile figüratif anlatımı Eski Uygur Türkçesi dönemi metinlerinden itibaren görülmektedir.

“*ol on ming balıklar ölüm kapıginga kirip agtarılı töngderilü agınayurlar erti*” (O on binlerce balık ölüm kapısına girip (orada) döne döne yuvarlanırlardı.) AY 601/10-12.

“*kapug açtı dünya takı bir kapug/ölüm kapğı açılır kirür halk kamug*” (Bir kapı açıldı, dünya kapısı; bir kapı daha açılır, o kapı ölüm kapısıdır ve herkes oraya girer.) KB 3531.

“*ölüm bir kapudur; geçmek gerekdür/ berâber anda sultân ile çopân.*” (Ölüm bir kapıdır, sultan ve çoban oradan beraber geçmek zorundadır.) Çarh. 60

“*ey Fuzûlî kadimiz kıldı felek ham ya’ni/ vaktidir çıkmağa dünyâ kapısından eğilin*” (Ey Fuzûlî felek belimizi büktü yani dünya kapısından eğilerek çıkmanın vaktidir.) FD g.159/7.

10. Kapı huzurdur.

Yüksek makamdaki bir kişinin önü, onunla ziyaret amacıyla görüşülen yer anlamındadır. Huzur anlamındaki kapı sözcüğü bazen bir hükümdarın, bazen sevgilinin bazen ise Allah’ın huzurunu temsil için kullanılmaktadır:

“*‘unf ile halkı kapuñdan sürme/ kimseye dâmen ü dest öpdürme*” (Şiddetle, sertlikle kalkı kapından sürme. Kimseye el etek öptürme) Hay. 18b/579

“*olmadı kapuñda zâhir kullugum/ söylenür dillerde şimdi eylügüm*” (Kapıda kulluğum göze görünmedi. Şimdi dillerde benim iyiliğim söylenir.) Rıd. 102

“*Kılmaga kapuñda tevbe yok yüzüm/ hem kabûluñ sem’ine lâıyk sözüm*” (Huzurunda tövbe dilemeye yüzüm yok. Senin dinlemene layık bir sözüm yok.) Rıd. 240

“*yüz urup kapuñda geldüm el boş/ bilürem zeyl-i ‘afvuñdur hatâ-pûş*” (Yere yüz vurup (secdeye kapanıp) eli boş huzuruna geldim. Bilirim ki hataları örten senin affındır.) FŞ 396

11. Kapı giriş- çıkıştır.

Gösterge bilime göre ne gösterge bir şeyin yerini tutar. Bu ilke ile kullanım nesnelere özgü bir bakış açısı doğar (Erkman, 1987, s. 50). Kapı ise bu noktada sadece evi dışarıdan ya da evin bölümlerini birbirinden ayıran, “bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı olan, ahşap, metal veya plastik bir nesne değildir. Bu yönüyle kapı, bazen içeri ile dışarıyı, alemleri, tanıdık ile yabancıyı, eski ile yeni, üzüntü ile umudun arasındaki geçişi sağlayan kapı iki alem arasında bir giriştir; girişin göstergesidir.

“*zelhâ komaz Yûsf’ı kapuya degi/ yetti tutdı yırtılır ard etegi*” (Zeliha Yusuf’u kapıya kadar bırakmaz. Yetiştirdi. Tuttu ve (Yusuf’un) elbisesinin elteği arkadan yırtıldı.) ŞHYZ 547.

“*Girdi ol kız içerü eytdi anı/ bir Arab’dur kapuda okır seni*” (Kız içeri girdi ve dedi: Bir Arap kapıda/girişte seni çağırıyor.) ŞHYZ 685.

12. Kapının ardı gizliliklidir.

Açık kapının ferahlık huzur verdiği imgesi de yaygındır. Çünkü ardındaki alemlerin bilinmesini ve ona ulaşabilmek için geçişe imkân verir açık kapı. Ancak kapalı bir kapı ardından ne olduğunun görülmediği bilinmediği için bir gizemdir. Bu bakımdan kapalı kapıların ardında konuşulan ve yapılanlar da sırdır. Edebiyatımızda Nâbî yazdığı aşağıdaki beyitle bu durumu çok açıkça örneklendirmiştir:

“*hâyin olur Urus’uñ merd ü zeni/ kapu ardında kurarlar düzeni*” (Rus’un kadını ve erkeği hayin olur. Kapılar ardında (gizlice) düzen kurarlar.) Hay. 30a/1056.

13. Kapı sınırdır.

İç veya dış mekânı diğer mekânla bütünleştirmek yahut tam tersine ayırmak kapının en önemli işlevidir (Aslan Karakul, 2014, s. 11). Bunun yanında haneden olanla yabancı olanı, gözde olanla olmayanı, bilinenle bilinmeyen, iyi ile kötüyü ayıran kesin ve net bir çizgidir. Bu niteliğiyle kapı bir sınırdır ve bazen o sınırı geçmek zordur, imkansızdır.

Mekânların kapı ve eşik kısmı Türklerin idrak ve inanç kapsamalarında çeşitli anlamların yüklendiği bir nokta olmuştur. Mekânın sınırının bizzat kapı ve eşik olduğu ifade edilmiştir. Kapı ve eşik yüklenen anlam onların sınırda olmasındandır. Eşik ve ona yakın bölüm aynı zamanda dış dünya-ev, kültürel-yabani, canlı-ölü dünyası arasındaki sınır bölgesidir (Lvova vd. 2013, s. 78-79 akt: Duru, 2023, s. 109).

“*Bayındır Hanı divanına kaçan istese vurur gelüridi. Begler begi olan Kazan divanında buña heç kapu baca yogıdı.*” (Bayındır Han’ın divanına ne zaman istese gider gelirdi. Beyler beyi olan Kazan divanında buna hiç kapı baca yoktu.) DK 129a1-3.

Kapı elbette tasavvufta da sıkça işlenmiş figürlerden biridir. Tasavvufta ev, “kabuk” işlevini gördüğü için gönülle ilişkilendirildiğinde kapı, pencere gibi kısımları sâliki, mâsivâ olarak adlandırılan varlıklardan korur. Bâkî Divanında âşîğın gönül evinin tenhalaştığı, kesretin gönle girmemesi için gönül evine kapı yapıldığı ileri sürülür. Gönül, Allah’a duyulan hislerin yeri olarak görüldüğü için önce arındırılıp sonra mâsivanın geçişine kapatılacak şekilde korumaya alınmalıdır. Bu bakış açısı ile kapının, vahdetin kesretten uzak tutulması için koruyucu bir rol üstlenecek şekilde kullanıldığını gösterir (Gider, 2018, s. 291).

“Dün gice dil hânesin bil-cümle tenhâ eyledüm/ Kapu yapdum gayra kesretten müberrâ eyledüm” (Dün gece gönül evini tamamen boşalttım. Dışarıdakilere kapıyı kapattım ve kesretten arındırdım.) BD g.339/1.

14. Kapı bekleyiştir.

Kapı, divan şiirinde mekânın bir parçası olması sebebiyle genellikle mahremiyeti sağlama, üzerinde yazı veya resim nakşedilme gibi yönleriyle çeşitli benzetme ve tasavvurlara konu edilir. Daha çok aşk bağlamında sevgili ve memduh övgüsü ile ilişkilendirilerek kullanılır. Aşk bağlamında sevgilinin kapısı, şifahane ve Mescid-i Aksa’ya benzetilir; adaletin tesis edildiği, sultan ve kölelerin saygı ile eğildiği, âşîğın intizar ile beklediği yer olarak algılanır (Gider, 2018, s. 285).

Kapı, eski şiirde daha çok “içerdekinin dışarıdakini ya da dışarıdakinin içerdekini beklemesinin imgesi” olarak kullanılır. Kapının açık veya kapalı olma durumuna göre farklı anlam kodlarını çağrıştırdığı için “çifte imgeselliğe” sahip olduğu düşünülmektedir (Gider, 2018, s. 287).

“Kanda olsan kapı levhi tek gözet ismet yolun/ Açma göz dîvarlardan her eve revzen kimi” (Nerde olursan ol, kapı levhası gibi masumiyet yolunu gözet, duvarlarda pencere gibi göz açtırma.) BD g.286/10.

Sonuç

Dilde her göstergenin bir gösterileni olduğu Modern Dil Bilimi’nin kurucusu Saussure’ün ardından yaygın kabul görmüş ancak her göstergenin tek bir gösterileni olmaması yönü ardılları, özellikle Roland Barthes ve Levi-Strauss, tarafından her tür dilsel sürecin bir şifreleme olduğu düşüncesi “dilsel kodlar” kavramını da ortaya çıkarmıştır.

Bu bakımdan yapısalcı anlayış ile bakıldığında, kapı göstergesinin işaret ettiği düz anlamın dışında (bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı; bap) zihinde kodlanmış yan anlamları da vardır. Bu yan anlamlar ise toplumsal iletişimde bazı dilsel kodları meydana getirir.

Bu dilsel kodlar tarihi Türk dili metinlerinden tarama yöntemi ile elde edilen veriler ışığında ortaya konulmuş ve 14 farklı dilsel kod tespit edilmiştir: “Kapı geçittir”, “açık kapı imkândır/fırsattır”, “kapı hizmet edilen/alınan yerdir”, “kapı mekândır”, “kapı başvuru yeridir”, “kapı devlet dairesidir”, “kapı dışarısidir, mekânın önüdür”, “kapı makamdır”, “kapı ölümdür”, “kapı huzurdur”, “kapı giriş/çıkıştır”, “kapının ardı gizliliklidir”, “kapı sınırdır”, “kapı bekleyiştir”.

İlk yazılı metinlerin oluştuğu Orhun Türkçesinden bu yana küçük fonetik farklarla en az on beş yüzyıldır Türk dilinde figür olarak görülen kapı günümüzde Türkiye Türkçesinde de deyimleşmiş yapılarda dilsel kodlar içinde yaşamaktadır. Türkçenin 8. yüzyıldan günümüze değin kolektif bir şuurla meydana getirilmiş dilsel kodların “kapı” sözcüğü üzerinde işleniyor oluşu yan anlamların da sürdürülebilir olduğunu gösteriyor. Üstelik *göstergeler dizgesi* olan dilin göstergelerinin yüzyıllar boyunca aynı dünya anlayışına sahip milletin unsurları tarafından benzer anlam kodları ile işlenmiş ve yaşatılıyor olması da anlamın kültürden beslendiğine güçlü bir kanıt olarak “kapı gibi” karşımızda durmaktadır.

Kaynakça

- Akkoyun, T. (2023). Dede Korkut Kitabı'nın Türkmen Sahra Nüshası'nda kapı/eşik. T. Kabak, F. Güzel, içinde, *Kapı ve Eşik* (1-8). Paradigma Akademi Yayınları.
- Akpınar, A. (2023). Tarihi Türkçe Kur'an tercümelerinde kapı ve eşik kavramı. T. Kabak, F. Güzel içinde, *Kapı ve Eşik* (205-229). Paradigma Akademi Yayınları.
- Atmaca, E., Adzhumerova, R. (2010). "Kapı" ve "eşik" kelimeleri üzerine. *SAÜ Fen Edebiyat Dergisi*, 2: 23-45.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı Lugatı*. Aralık 19, 2023 tarihinde <http://lugatim.com/s/kap%C4%B1#> adresinden alındı.
- Azılı, K. (2023). Kutsalın ve iktidarın koruyucuları: tarihsel Türk dili metinlerinde "kapıcılar". T. Kabak, F. Güzel (Dü) içinde, *Kapı ve Eşik* (s. 115-125). Paradigma Akademi Yayınları.
- Barthes, R. (1993). *Göstergebilimsel serüven*. (M. Rifat, & S. Rifat, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Berger, A. A. (2000). *Media and communication research methods*. Sage.
- Duru, S. (2023). Türk kültüründe kapı ve eşik cini. T. Kabak, & F. Güzel içinde, *Kapı ve Eşik* (107-114). Paradigma Akademi Yayınları.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime giriş*. Alan Yayıncılık.
- Eyüboğlu, D. C. (2023). Dede Korkut'taki demirkapı. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14(66), 77-119.
- Gider, M. (2018). Bâkî ve Fuzûlî divanlarında kapının algılanma biçimi. M. Şahbaz, D. Sadykova içinde, *II. Uluslararası El-Ruha Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı* (285-298). İksad Yayınevi.
- Kökpınar Kaya, E. (2017). Dilsel kod ve gösterge arayüzünde 'zengin' ve 'fakir' inşası: bir yerli televizyon dizisinin eleştirel söylem çözümlemesi. *Sosyoloji Konferansları - Istanbul Journal of Sociological Studies*, 2(56), 43-66.
- Küçük Tursun, F. (2022). *Türk kültüründe kapı ve eşik*. [Doktora tezi]. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2015). *Metaforlar- hayat, anlam ve dil* (2 b.). İthaki Yayınları.
- Ölmez, M. (2011). Eski Uygur ve Çin kaynakları ışığında Orhon Yazıtlarında geçen yer ve kişi adları. *Orhan Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu 3. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu*, 629-640.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si* (3 b.). Say Yayıncılık.

Taranan Kaynaklar

- Arat, R. R. (1988). *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig II çeviri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (2007). *Yusuf Has Hâcib Kutadgu Bilig I metin*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2017). *Orhon Yazıtları*. Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- Bayak, C. (2019). *Sevdâ'î- Leylâ ile Mecnûn*. E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78413/mesneviler.html>
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre Dîvan (Fatih Yazması)*. KTB Yayınları.

- Bozyiğit, E. (2021). *Taşlıcalı Yahyâ Bey divanı (inceleme- tenkitli metin- nesre çeviri- sözlük)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, M. (2023). *18. yüzyıl Çağatay Türkçesiyle yazılmış Miftâhu 'l-Cinân (inceleme- metin- dizin- ıpkıbasım)*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, M., Tanyeri, M.A. (2023). *Hayretî dîvan tenkidli basım*. E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/118576,hayreti-divanipdf.pdf?0>
- Eckmann, J. (2014). *Nehcü 'l-Ferâdis, uştmahların açuk yolu-cennetlerin açuk yolu*. (Birleştirilmiş Baskı). (Yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikâr).(Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Esir, H.A. (2017) *Lâmî Çelebi- Ferhâd ile Şîrîn*. KTB Yayınları.
- Kaplan, M. (2019). *Hayriyye*. e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/>
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk (giriş, metin ve dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kılınç, A. (2021) *Fuzûlî Dîvânı (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2017). *Zâtî Dîvânı- gazeller dışındaki şiirler (inceleme-tenkitli metin)*. E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56164,zati-divanipdf.pdf?0>
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mansuroğlu, M. (1956). *Ahmed Fakih Çarhname*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 684.
- Musluoğlu, F. (2022). *Hayretî Dîvânı (tenkitli metin- dil içi çeviri)*. Paradigma Akademi.
- Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut- II (Dresden nüshası- metin, dizin)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan sahasına ait yarlık ve bitiklerin dil ve üslûp incelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Taş, İ. (2017). *Şeyyâd Hamza- Yûsuf ve Zeliâ (giriş-metin-çeviri-notlar-sözlük)*. E-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zeliapdf.pdf?0>
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa- Garib-nâme*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarlan, A.N. (1968). *Zâtî Divanı (edisyon kritik ve transkripsiyon) 1.cilt*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Tarlan, A.N. (1970). *Zâtî Divanı (edisyon kritik ve transkripsiyon) 2.cilt*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayınları.
- Yavuz, K. *Gülşehri'nin Mantıku't-Tayrî (Gülşen-Nâme)- metin ve aktarma*. e-kitap: 24.12.2023 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10686,metinpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Yılmaz, N. (2006). *Ahmed-i Rıdvân ve Rıdvâniyyesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kısaltmalar

AY: Altun Yaruk Sudur

BD: Bâkî Divanı

Çarh. Çarhnâme

DK: Dede Korkut

FD: Fuzûlî Dîvânı

FŞ: Ferhâd ile Şîrîn

g.: gazel

Gar.: Garib-nâme

GMT: Gülşehrî Mantıku't-Tayr

Hay.: Nâbî- Hayriyye

HD: Hayretî Dîvânı

AOKYB: Altın Ordu Kırım Kazan Yarlık Bitigleri

k.: kaside

KB: Kutadgu Bilig

KT: Kül Tigin Yazıtı

MFC: Miftâhu'l-Cinân

NF: Nehcü'l- Ferâdis

Rıd.: Rıdvaniyye

SLM: Sevdâî- Leyla vü Mecnun

ŞHYZ: Şeyyâd Hamza- Yûsuf ve Zelihâ

TYD: Taşlıcalı Yahyâ Dîvânı

YED: Yunus Emre Divan

ZD: Zâtî Dîvânı